

درباره ترجمه کتاب دین ایران باستان

گیمن، دوشن. * ۱۳۷۵. دین ایران باستان. ترجمه رؤیا منجم. تهران: انتشارات فکر روز. (قیمت: ۱۲۵۰ تومان)

بررسی کیفیت ترجمه‌هایی که در سال‌های اخیر به زبان فارسی انجام می‌شود، همواره مورد توجه اهل کتاب بوده است. در عین حال، نقد و بررسی چنین ترجمه‌های نامطلوب از عهده یکی دو تن بر نمی‌آید.

کتاب دین ایران باستان را رؤیا منجم از ترجمه انگلیسی کیخسرو جاماسپ آسا به فارسی برگردانده است. اصل کتاب را پروفسور ژاک دوشن گیمن به زبان فرانسه منتشر کرده است.

دین ایران باستان، کتابی است با ارزش در زمینه مسائل مختلف ایران‌شناسی، شامل تحقیق در متن‌های پیش از اسلام، معرفی آیین‌ها و بناهای آتشکده‌ها، اسطوره‌های مربوط به آتش، معرفی زردشت و تعالیم او و سپس وضعیت ایران در عصر هخامنشیان، پارت‌ها، ساسانیان و کیهان‌شناسی مزدایی؛ بخش پایانی نیز به دوره اسلامی اختصاص دارد.

اغلب خوانندگان چنین کتاب‌هایی را قشر خاصی از جامعه تشکیل می‌دهند که

* مترجم نام نویسنده را در پشت جلد کتاب به جای «ژاک دوشن گیمن»، به این صورت نوشته است.

مطمئن‌تاً موضوع تحقیق و مطالعه آنها مسائل ایران‌شناسی است و هدف آنها سرگرمی و خواندن یک ژمان معمولی نیست. از این رو، مترجم به هر دلیل که این اثر را انتخاب کرده باشد، در ترجمه آن مسئول است.

واقعیت این است که ترجمه چنین کتاب‌هایی حتی اگر عالی باشند، باز هم نمی‌توانند حق مطلب را ادا کنند. در این کتاب درباره مسائل مختلف ادبی، فلسفی، اسطوره‌ای، کیهان‌شناسی و تاریخی پیش از اسلام بحث شده است؛ و این اقتضا می‌کند که مترجم علاوه بر تسلط کامل به زبان فرانسه، به انواع دانش‌هایی که نویسنده کتاب مطرح کرده است، آشنا باشد؛ همچنین از سبک نگارش نویسنده پیروی کند؛ و از همه مهم‌تر نثر فارسی آن روان و رسا باشد.

تا آنجا که به ترجمه کتاب مربوط می‌شود، نگارنده مقاله همه کتاب را با متن اصلی (زبان فرانسه)^۱ تطبیق داده و از آنجا که ترجمه فارسی این کتاب از ترجمه انگلیسی انجام گرفته است و دسترسی به ترجمه انگلیسی میسر نشد، احتمال می‌رود که در مواردی نیز کوتاهی از مترجم انگلیسی‌زبان باشد. در اینجا به دلیل مجال کم، تنها به چند نکته در نقد ترجمه این کتاب اشاره می‌شود:

الف - موارد زیر، نمونه‌هایی است که در آنها مطالبی از متن فرانسه به فارسی برگردانده نشده است:

۱. در ص ۲۳ (سطر ۱۸)، پیش از اشکانیان، یک بند ترجمه نشده است. در این قسمت، نویسنده درباره قوم سکاها صحبت می‌کند. (رجوع شود به ص ۱۲، پیش از سطر نهم)

۲. در ص ۳۶، بعد از سطر آخر، دو سطر ترجمه نشده است. در این دو سطر نویسنده متذکر می‌شود که سه طبقه ایزدان، همان‌طور که دو مزیل اشاره کرده است، در لوحه لرستان یافت می‌شوند. (رجوع شود به ص ۲۲، سطرهای ۱۲ تا ۱۴)

۳. در ص ۹۴ (سطر ۱۶)، به جای واژه «در» باید واژه «سه» آورده شود. همچنین در سطر هیجدهم همان صفحه بعد از «بمبئی، ۱۹۰۹» باید شماره ۳ نیز معرفی

1. Duschene-Guillemin, J. 1962. *La religion de l'Iran ancien*. Paris.

درباره ترجمه کتاب دین ایران باستان ۱۸۳

شود: «۳. زند خوارتنک اپستاک (*Zand i x'artak Apastāk*)، چاپ دابهار (Dhabhar)، بمبئی، ۱۹۷۲». (رجوع شود به ص ۶۳، سطرهای ۲۵ تا ۲۸).

۴. در ص ۹۵ (سطر ۲)، بعد از مدعی احیای ایمان، صفت "ancienne" به معنی «کهن» ترجمه نشده است. همچنین در سطر چهارم همین صفحه، به جای مری بویس، نام کریستن سن آمده است (رجوع شود به ص ۶۴، سطرهای ۸ تا ۱۰).
۵. در ص ۹۸، بعد از سطر ۲۱، نویسنده کتابخانه‌های پاریس را معرفی می‌کند (که در ترجمه نیست) و سپس سایر کتابخانه‌های اروپا را نام می‌برد. (رجوع شود به ص ۶۶، سطرهای ۳۲ تا ۳۶)

۶. در ص ۱۱۱ (سطر ۱۳)، بعد از «پیشکش کردن جیوم^۱»، این جمله ترجمه نشده است: «یک شاخه برسم مجزا، روی جام جیوم قرار داده می‌شود.» (رجوع شود به ص ۷۵، سطرهای ۸ و ۹).

۷. در ص ۱۱۲، بعد از سطر ۱۴، جمله «فصل ۵۹ کاملاً تکراری است» ترجمه نشده است. (رجوع شود به ص ۷۶، سطرهای ۷ و ۸)

۸. در ص ۱۱۹ (سطر ۴) یک جمله ترجمه نشده است: «در واقع افراد بسیاری در این مراسم شرکت دارند و کار را تقسیم می‌کنند، به نحوی که این کار حدود یک سال طول می‌کشد.» (رجوع شود به ص ۸۳، سطرهای ۱۰ تا ۱۲)
۹. در ص ۱۳۷، سطر ۷ ناقص ترجمه شده است:

Si l'on considère, de plus, qu'après l'oblation, le prêtre et les fidèles consomment la victime, et, ce faisant, participent à l'immortalité du dieu, en gage de vie éternelle et de résurrection, ... (page 95, Lignes 12-15)

«علاوه بر آن، پس از خیرات، موبد و مؤمن قربانی را به سلامتی زندگی بی‌پایان و رستاخیز می‌نوشند.»

در حالی که ترجمه کامل آن چنین است: علاوه بر آن، چنان‌که ملاحظه می‌شود، پس از خیرات، موبد و مؤمنان، در حالی که در بی‌مرگی ایزد شرکت می‌جویند، قربانی را به سلامتی زندگی جاودان و رستاخیز صرف می‌کنند.

همچنین، در همین صفحه، بعد از سطر پانزدهم، یک جمله ترجمه نشده: شبیه قربانی سومه در هند است. (رجوع شود به ص ۹۵، سطر ۲۵).

۱۰. در ص ۱۴۳ (سطر ۸)، بعد از «ارائه می‌دهد» دو سطر ترجمه نشده است:

Sur les portions de la bête qui doivent être offertes,
les défauts qui écartent une bête du sacrifice, etc.
(Waag, Nirangistān, p. 151, etc.) (page 101, 102)

همچنین، درباره قسمت‌هایی از حیوان که باید پیشکش شوند و قسمت‌هایی از حیوان که باید دور ریخته شوند.

۱۱. در ص ۱۴۷، سطر ۱۳ ترجمه نشده است:

Le nom de la Tour du Silence, daxma "endroit où on brûle", révèle que les morts étaient autrefois incinérés.

(page 106)

نام برج خاموشی، دخمه یا «محلّی که در آن مردگان را می‌سوزانند»، این نکته را آشکار می‌کند که مردگان را قبلاً خاکستر می‌کردند.

۱۲. در ص ۱۴۸ (سطر ۵)، واژه «سنگها» نادرست و صحیح آن «سگها» است.

(رجوع شود به ص ۱۰۷، سطر سوم)

۱۳. ص ۱۵۳، سطر ۱۷ ناقص است و برخی واژگان در آنجا ترجمه نشده است:

نیمه شب در مقابل آتش، آب، گومز، مراسم قربانی کامل یا ویدیوداد را اجرا می‌کنند که گومز را متبرک می‌سازد. (رجوع شود به ص ۱۱۳، سطر ۱ تا ۳)

۱۴. در ص ۱۵۷، ترجمه سطر ۲۲ کامل نیست:

هرگز نمی‌تواند یسنا، باج و ویدیوداد را نیز اجرا کند. (رجوع شود به ص ۱۱۷،

سطر ۶ و ۷)

۱۵. در ص ۱۶۳ (سطر ۲۲)، بعد از مطالعات تقی‌زاده، یک بند ترجمه نشده

است که به علت اهمیت آن در اینجا آورده می‌شود: «از زمانی که محقق شده است تاریخ کتیبه اخیر، تنها به زمان سلوکوس برمی‌گردد، دیگر به راحتی نمی‌توان مقدمه تقویم جدید زمان اردشیر و نیز مقدمه کتیبه آرامی نقش رستم را مستدل دانست (که در آن ما واژه‌های m'hy sndrm را می‌خوانیم، به معنای ماه Sandaramat). لیکن کاربرد نام‌های جدید نباید مربوط به زمان سلوکوس باشد، زیرا در این زمان، دین

درباره ترجمه کتاب دین ایران باستان ۱۸۵

مزدایی از اعتبار افتاده بود. پس، احتمالاً دین مزدایی و خود تقویم جدید به زمانی پیشتر برمی‌گردد. شاید به زمان اردشیر اول (برطبق محاسبات هیلدگرتلوی و تقی‌زاده) (رجوع شود به ص ۱۲۱، سطرهای ۳۶ تا ۳۹ و ص ۱۲۲، سطرهای ۱ تا ۶).

۱۶. در ص ۱۷۰، سطر ۱۵ ناقص ترجمه شده و کامل آن چنین است:

زیرا عملاً، اعمال مشابهی در میان پروسی‌ها و لیتوانی‌های باستان می‌بینیم که اجازه ازدواج با یکی از نزدیکان به‌جز مادر را می‌دادند و این رسم در میان ایرلندی‌های باستان مرسوم بوده است. (رجوع شود به ص ۱۲۸، سطرهای ۵ تا ۷)

۱۷. در ص ۱۷۱، سطر ۹ ناقص ترجمه شده است: دین و سلطنت دو برادرند و دین اساس سلطنت و سلطنت نگهدارنده دین است. (رجوع شود به ص ۱۲۹، سطرهای ۲ و ۳)

۱۸. در ص ۱۷۲ (سطر ۱۲) در متن فرانسه اصطلاح "excess et défaut" به معنای «افراط و تفریط» - آمده که در متن فارسی تنها به زیاده‌روی یا افراط اشاره شده است. (رجوع شود به ص ۱۳۰، سطر ۴)

۱۹. در ص ۲۰۳، سطر ۷ ناقص ترجمه شده است:

اما تخت جمشید، در کنار کتیبه‌ها و تمثال‌هایی که اغلب یادآور اهورامزدا هستند، هیچ‌گونه مدرک مذهبی برای ما به‌جای نگذاشته است. (رجوع شود به ص ۱۵۵، سطرهای ۲۲ تا ۲۵)

۲۰. در ص ۲۰۹، بعد از سطر ۱۹، نویسنده مطالبی درباره برج‌های پاسارگاد، نقش رستم و نورآباد می‌آورد (این مطلب براساس نظریات باستان‌شناسی و سکه‌ها است) بخش بعدی، بخش مهرها است. در این قسمت جمعاً ۲۷ سطر ترجمه نشده است. (رجوع شود به ص ۱۶۰ و ص ۱۶۱)

۲۱. در ص ۲۱۴، ترجمه سطر ۲۰ ناقص است و در نتیجه معنای جمله کاملاً عوض شده است. ترجمه صحیح و کامل چنین است: آشکارترین معنا می‌تواند از این قرار باشد که شاه با از میان بردن شیر، خود را بر او به مثابه قدرت خورشیدی جایگزین می‌کند. (رجوع شود به ص ۱۶۴، سطرهای ۳۸ تا ۴۰)

۲۲. در ص ۲۱۶، بعد از سطر ۱۸، یک بند از متن اصلی ترجمه نشده است که به

دلیل اهمیت آن در اینجا آورده می‌شود:

پذیرش تقویم جدید همراه با ماهیت‌های زردشتی که در زمان اردشیر وارد دین شده است، چگونه صورت می‌پذیرد؟ اگر دین زردشتی، دینی جدید است؛ پس چرا گرایش بدان، این چنین اندک بوده است؟ (رجوع شود به ص ۱۶۶، سطرهای ۲۸ تا ۳۱)

۲۳. در ص ۲۱۷، بعد از سطر ۱۱، دو بند ترجمه نشده است. در این دو بند با استناد به تقویم جدید، تاریخ دین زردشتی به زمانی پیش از اردشیر اول نسبت داده شده، لیکن تعیین تقویم جدید به دوره پیش از سلوکوس ثابت شده است. (رجوع شود به ص ۱۶۷، سطرهای ۲۳ تا ۳۰ و ص ۱۶۸، سطرهای ۱ و ۲)

۲۴. در ص ۲۱۸، بعد از سطر ۲۰، یک بند ترجمه نشده است. در این بند، نویسنده با تکیه بر مطالب پیشین، نتیجه می‌گیرد که کتیبه خشایارشا، با ذکر ارته و فرمان نبرد او با دثوها، سپس مقدمه تقویم زردشتی در زمان اردشیر اول، همچون نشانه‌های ترقی برنامه‌های مغان در دربار هخامنشیان است. (رجوع شود به ص ۱۶۹، سطرهای ۱۴ تا ۱۸)

۲۵. در ص ۲۳۰ (سطر ۱۲)، بعد از واژه «سپننه مینو»، «یا اهورامزدا» باید آورده شود که در ترجمه فارسی بدان اشاره نشده است. (رجوع شود به ص ۱۸۲، سطر اول)

۲۶. در ص ۲۳۲، بعد از سطر ۱۷ پنج سطر ترجمه نشده است. ترجمه این پنج سطر چنین است:

سه ایزد نخستین به خوبی مشخص شده‌اند. هر سه در قطعه‌ای از ویدوداد ۱۹/۱۳ ذکر شده‌اند که در همان حال، در آنها اندیشه‌ای مخالف نیز به چشم می‌خورد، چنان‌که زردشت از اهورامزدا سلسله مراتب پرستش را دریافت می‌کند: θwāšā مقتدر، زروان نامحدود و وایو با عمل برتر. (رجوع شود به ص ۱۸۴، بند دوم، سطرهای ۴ تا ۸)

۲۷. در ص ۲۳۶ (سطر ۸)، در توضیح پرجابتی، جمله زیر آمده که به فارسی ترجمه نشده است:

درباره ترجمه کتاب دین ایران باستان ۱۸۷

ترجمه آن چنین است: اگرچه دقیقاً زمان نیست؛ و از آنجا که le Temps با حروف بزرگ نوشته شده، منظور ایزد زمان است.

۲۸. در ص ۲۴۳ (سطر ۴)، بعد از «وجود ندارد» پنج سطر ترجمه نشده است. در این پنج سطر، قطعه‌ای از ریگ‌ودا نقل شده است که در آنجا گناهکار ورونه را خطاب می‌کند و از او می‌خواهد که گناهانش را ببامزد. (رجوع شود به ص ۱۹۵، سطرهای ۱۳ تا ۱۷)

۲۹. در ص ۱۰۸، بعد از سطر ۱۰، جمله "elles serviront à nouer le barsom ..." (برای گره زدن برسم به کار می‌برند...) ترجمه نشده است. (رجوع شود به ص ۷۲، سطر ۹)

ب - مواردی نیز در ترجمه آورده شده که در متن فرانسه به آنها اشاره‌ای نشده است؛ از جمله:

۱. در ص ۸۹ (سطر ۱۶)، واژه «سنسکریت» اضافه نوشته شده است. همچنین جمله «متن پهلوی توسط انکلساریا احیاء شده است» در متن اصلی نبود. (رجوع شود به ص ۶۰، سطرهای ۸ و ۹)

۲. در ص ۱۰۸، سطرهای ۱۲ و ۱۳ اضافه است و در متن اصلی نیامده است. (رجوع شود به ص ۷۲، بند دوم)

۳. در ص ۱۱۱ (سطر ۱۳)، «دو سر ایوئونگهن aiwyaoghan به پایه هلالی شکل فصل ۱۳ بسته می‌شود.» در متن اصلی نیامده است! (رجوع شود به ص ۷۵، بند دوم)

۴. ص ۱۲۱ تا ۱۲۹ - پیش از بخش «آتش در زندگی ملی» - طبقه‌بندی بناهای آتشکده‌ها با آنچه در متن فرانسه آمده، متفاوت است. دوشن‌گیمین بنای آتشکده‌ها را براساس معماری‌شان در زمان ساسانیان به چهار گروه اصلی طبقه‌بندی کرده است: الف - پیشابور، تخت سلیمان و چهارطاقی همراه با راهرو که ستون‌هایی آن را حمل می‌کرده است؛ ب - قصر شیرین، فیروزآباد و چهارطاقی بدون راهرو و دور افتاده‌تر در مناطق مرتفع، در نطنز، نیسرو دروازه قرآن شیراز و در چهارمحل دره جیر (jerre)؛ ج - گاهی نیز مجموعه‌های معماری: ۱. کله دختر در قم، ۲. شهرستان در سیستان، ۳. شهرستانک در مرز مازندران؛ د - چند بنا که در مکان‌های فرعی قرار

دارند: شامل آتش‌کوه، کوه‌دختر و بنای کناری جر. (رجوع شود به صفحات ۸۷-۸۵)

۵. در ص ۱۶۷، به سطرهای پانزدهم و شانزدهم در متن اصلی اشاره‌ای نشده است. (رجوع شود به ص ۱۲۵، سطر دوم)

۶. در ص ۲۰۰ (سطر پایانی): «مگر آنکه زیگورات بابلی را به یاد آورد.» در متن اصلی آورده نشده است. (رجوع شود به ص ۱۵۳، سطرهای ۳۲ تا ۳۴)

۷. در ص ۲۰۸ (از سطر هفتم تا پایان فصل)، جمله «براساس مطالب جدیدی که از تخت جمشید به دست آمده، نشان داده شده است که افسران ارتش وظایفی در رابطه با هومه داشته‌اند.» اضافه است. (رجوع شود به ص ۱۵۹، سطر ۲۲)

۸. در ص ۴۶۸، سطرهای ۲۲ تا ۲۸ اضافه است. (رجوع شود به ص ۳۹۹)
ج. در مواردی نیز نام اسامی و تاریخ‌ها اشتباه است. همچنین در چند بند مهم از این کتاب، به علت ناآگاهی مترجم از موضوع مورد بحث، مطلب ناقص و یا اشتباه به فارسی برگردانده شده است؛ از جمله:

۱. در ص ۲۷ (سطر ۴)، به جای «۱۸» فقره، «۱۷» فقره صحیح است. (ص ۱۵، سطر ۳۰، عدد ۱۷: "dix-sept" آمده است.)

۲. در ص ۷۰ (سطرهای ۱۲ و ۲۲)، واژه «عرفانی» آمده است که صحیح نیست و به جای آن باید واژه «اساطیری» آورده شود. شاید خطای مترجم به علت شباهت دو واژه *mystique* و *mytique* در زبان‌های انگلیسی و فرانسه است که اولی به معنی «عرفانی» و دومی «اساطیری» است. این اشتباه در ص ۷۱ (سطرهای ۱۴، ۱۹ و ۲۴) نیز تکرار شده است. (رجوع شود به ص ۴۶، سطرهای ۱۴ و ۲۴ و ص ۴۷، سطرهای ۲ و ۱۶)

۳. در ص ۹۷ (سطر ۱۹، شماره ۱۳)، روایت بهرام صحیح نیست و باید «روایت بهمن» نوشته شود. (رجوع شود به ص ۶۵، سطر ۴۴، شماره ۱۳)

۴. در ص ۱۱۱ (سطر ۸)، جمله «راسپی دست راستش را می‌شوید» صحیح نیست. در متن اصلی تنها به دست راست اشاره نشده است، بلکه گفته می‌شود که: «راسپی دست‌هایش را می‌شوید.» (رجوع شود به ص ۷۵، سطر ۲) در ص ۱۱۸ (سطر ۲۲) نیز، به جای عدد ۴۴ باید ۱۴۴ نوشته شود. (رجوع شود به ص ۸۲، سطر ۲۸)

درباره ترجمه کتاب دین ایران باستان ۱۸۹

۵. در ص ۱۳۱ (سطر ۹)، به جای «شاپور اول»، «اردشیر» نوشته شده است. (رجوع شود به ص ۸۹، سطر ۱۵)
۶. در ص ۱۴۹ (سطر ۱۹)، که درباره مراسم برش‌نوم است، به جای عدد ۶ باید ۹ آورده شود. (رجوع شود به ص ۱۰۸، سطر ۲۱)
۷. در ص ۱۵۰ (سطر آخر)، به جای «۱۵ مرتبه» باید «۱۸ مرتبه» بیاید. (رجوع شود به ص ۱۱۰، سطر اول)
۸. ص ۱۵۱ (سطر ۱۰)، به جای «سه بار»، باید «نه بار» بیاید. (رجوع شود به ص ۱۱۰، سطر ۱۲)
۹. در ص ۱۵۲، از سطر ۱۰ تا ۱۳، در برگردان فارسی کتاب چنین آمده است: از این گذشته، درحالی که ادرار گاو (ترجمه متداول) برای تطهیرهای معمولی بسنده است (و حتی می‌تواند با ادرار گاو میش، بز یا هر حیوان خانگی دیگر جایگزین شود)، ادراری که در برش‌نوم استفاده می‌شود، به گاو تعلق دارد که به روشنی مایع باروری است.
- خواننده با مطالعه دو سطر بالا هرگز به تفاوتی که در تطهیرهای معمولی و برش‌نوم وجود دارد، پی نمی‌برد؛ زیرا مترجم در هر دو جمله به ادرار گاو اشاره کرده است، که در هر دو مراسم به کار برده می‌شود. درحالی که نویسنده کتاب در سطر ۱۰ به ادرار گاو ماده (la vache) اشاره کرده است که تنها در تطهیرهای معمولی به کار می‌رود و در سطر ۱۳ از گاو نر (le taureau) نام برده که مربوط به مراسم برش‌نوم است. مترجم هر دو واژه (la vache و le taureau) را معادل گاو گرفته است، که در این صورت، معنی بند کامل نمی‌شود. (رجوع شود به ص ۱۱۱، سطرهای ۱۳ تا ۱۶). این اشتباه در ص ۱۵۳ (سطر ۱۳) نیز تکرار شده است. در آنجا نیز واژه taureau باید به «گاو نر» ترجمه شود. (رجوع شود به ص ۱۱۲، سطر ۲۶)
۱۰. در ص ۱۵۶ (سطر ۱۱)، «نیرنگ دین» در متن نبود و به جای آن باید «یسنا و برش‌نوم» آورده شود. (رجوع شود به ص ۱۱۵، سطرهای ۲۰ و ۲۱)
۱۱. در ص ۱۵۸ (سطر ۵)، عدد «هشت» صحیح نیست و به جای آن باید عدد «هفت» باشد. (رجوع شود به ص ۱۱۷، سطرهای ۲۲ و ۲۳)
۱۲. در ص ۱۸۰ (سطر آخر)، عدد ۴۰۰۰ صحیح نیست و به جای آن باید عدد ۹۰۰ باشد. (رجوع شود به ص ۱۳۶، سطر آخر)

۱۳. در ص ۱۸۵ (سطر ۱۰) عدد هفتاد صحیح نیست و به جای آن باید عدد هشتاد باشد. (رجوع شود به ص ۱۴۱، سطر ۱۳)

۱۴. در ص ۲۱۷ (سطر ۱۴)، باید به جای «کوروش» نام «داریوش» (Darius) آورده شود. (رجوع شود به ص ۱۶۸، سطر ۶)

۱۵. در ص ۲۱۸ (سطر ۴) به جای «نداشته است» باید «داشته است» بیاید. جمله به زبان فرانسه آن چنین است:

il n'avait que faire du système dogmatique, nettement défini, d'un clergé spécialisé. (page 168)

در این جمله، ne que معنی را مثبت می‌کند، نه منفی.

۱۶. در ص ۲۳۸ (سطر ۱۰)، به جای «زوج» باید واژه «روح» باشد؛ گرچه به نظر نگارنده واژه فرانسوی "L'Esprit" بهتر است به «مینو» ترجمه شود. (رجوع شود به ص ۱۹۰، سطر ۱۴)

اگرچه ظاهراً توجه به این نکات جزئی اهمیت چندانی ندارد، گاهی دقت نکردن در همین موارد، معنی جمله یا عبارت را تغییر می‌دهد. از جمله این خطاها، از ص ۱۷۳ تا ۱۷۵ این کتاب صورت گرفته است که متأسفانه موضوعی که نویسنده درباره آن بحث می‌کند، به درستی بیان نشده است.

در ص ۱۷۳، بعد از سطر پنجم، مترجم باید همچون متن اصلی با گذاشتن سه ستاره پاراگراف را به پایان برد و موضوع جدیدی را آغاز کند که تا پایان سطر شانزدهم در ص ۱۷۵ ادامه می‌یابد. در برگردان فارسی این عبارات باید با رعایت فاصله‌گذاری مناسب، از بحث قبلی مجزا می‌شد. (رجوع شود به صص ۱۳۰ تا ۱۳۳)

دوشن گیمن مسئله فلسفی جبر و اختیار را براساس اعتقادات ایرانیان باستان مطرح می‌کند. ترجمه این بحث با اشکالاتی همراه است که در اینجا به عنوان نمونه بخشی از این ترجمه‌های نادرست به همراه اصل متن اشاره می‌شود. دوشن گیمن برای تعریف مفاهیم جبر و اختیار نزد مزدائی‌ان جمله پهلوی:

"gētē pad baxt, mēnōk pad kunišn" را در کتاب خود چنین ترجمه می‌کند:

Le matériel est selon le sort, le spirituel selon l'action.

(page 131, Lignes 9 et. 10)

این جمله به زبان فارسی به صورت زیر ترجمه شده است:
نتایج مادی سرنوشت هرکس، حاصل نتایج معنوی کردارهای
اوست. (ص ۱۷۳، سطر ۱۴)

این ترجمه صحیح نیست؛ چرا که برداشت صحیح از این جمله چنین است:
امور مادی (زندگی) به سرنوشت و امور معنوی به کردار نسبت داده می شود.

بعد از این جمله، دوشن گیمن مطلب را به صورت دیگری نیز مطرح می کند:
autrement dit, nous ne dépendons du déstin que pour
les choses matérielles, tandis que, dans l'ordre
spirituel, nous sommes maîtres par notre action.

(même page)

خوشبختانه ترجمه فارسی این جمله صحیح است، اما با جمله نخستین یک
مفهوم را نمی رساند و خواننده را سردرگم می کند؛ در صورتی که نویسنده با بیان هر
دو مطلب یک هدف را دنبال می کند و جمله دوم برای واضح کردن معنای جمله
اول آمده است.

مسئله مهم دیگری که دوشن گیمن مطرح می کند، معنای دو واژه «بخت» و
«بغوبخت» (bagō.baxt و baxt) است که برگردان آن به فارسی صحیح نیست.

برای توضیح این دو واژه نویسنده از کتاب زروان اثر زرنر بهره گرفته است. متن
اصلی نویسنده و ترجمه فارسی آن به شکل زیر است:

Une distinction a été faite, dans les ouvrages pehlevi,
entre baxt, qui est le sort sans plus-auquel même les
dieux ne peuvent rien changer-et bagō. baxt, qui est le
"sort assigné par les dieux" et qu'ils restent maîtres de
modifier, exceptionnellement, selon les prières ou les
mérites de quelqu'un. Voir Zaehner, Zurvan, 254.

(page 132)

متن های پهلوی بین بخت (تقدیر) و بگو (bagō) تمایز می گذارند.
بخت یا «سرنوشت نازل شده توسط ایزدان»، تنها به دست آنان
تعدیل پذیر است و تنها در موارد نادر بسته به دعا خوانی ها یا
شایستگی های فرد قابل تغییر است. نگاه کنید به زرنر، زروان،

در صورتی که ترجمه صحیح متن چنین است: تمایزی در متن‌های پهلوی میان بخت و بغویخت گذاشته شده است. بخت سرنوشت محتوم است - که حتی ایزدان نمی‌توانند آن را تغییر دهند - و بغویخت، سرنوشت مقدر از سوی ایزدان است و آنها همچون حاکمان مصلح در نظر گرفته می‌شوند. (بغویخت) در موارد استثنایی با دعا یا قابلیت‌های فرد تغییر می‌پذیرد.

در واقع، آنچه در متون پهلوی به صورت «بخت» و «بغویخت» بیان می‌شود، همان است که در فلسفه اسلامی قضا و قدر الهی نامیده می‌شود و ناگفته پیداست که تمایز معنای این دو واژه در ترجمه فارسی مشهود نیست.^۱ از آنجا که در این مقاله تنها به مواردی از کاستی‌ها اشاره شده است و نیز به دلیل عدم تسلط اینجانب به ترجمه دقیق و رسای متون فلسفی و ادبی که دوشن گیمن در اثر خود آورده است، امید است در آینده استادان بزرگوار ایران‌شناسی ترجمه صحیحی از این کتاب با ارزش ارائه دهند تا مورد استفاده دانشجویان این رشته قرار گیرد.

گلفام شریفی

دانشجوی دکترای فرهنگ و زبانهای باستانی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. برای توضیح بیشتر این مطلب رجوع شود به پایان‌نامه نگارنده این مقاله با مشخصات زیر:
«شریفی، گلفام، ۱۳۷۹، بررسی مسأله جبر و اختیار براساس کتیبه‌های فارسی باستان، متون اوستایی و پهلوی، به راهنمایی دکتر ژاله آموزگار، دانشگاه تهران، صفحه‌های ۲۶ و ۲۷».